

บทที่ 1

บทนำ

ปัญหาและความเป็นมาของปัญหา

1. ละครกับการพัฒนาเยาวชน

ละครเวที “เป็นงานที่รวมเอาศิลปะหลายแขนงเข้าไว้ด้วยกัน ได้แก่ วรรณศิลป์ (โครงสร้างของบทละคร บทสนทนา การกำหนดบุคลิกลักษณะตัวละคร) ทศนศิลป์ (จากการจัดวาง ตำแหน่งตัวละคร เครื่องประกอบฉาก แสง สี การแต่งตัวให้ได้ภาพที่กลมกลืนกัน)” อีกทั้ง ดิตศิลป์และ นาฏศิลป์ (รัชมี เผ่าเหลืองทอง, 2524 : 110) จึงเป็นศิลปะที่สื่อสารกับผู้ชมได้หลายทาง ผู้ชมสามารถ รับสารด้วยการฟังการสนทนาและดูเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบนเวทีไปพร้อมๆ กัน จึงเกิดความเข้าใจและคล้อย ตามกับการสื่อสารได้ (มาริสา แสนกุลศิริศักดิ์, 2534 : 97)

ละครเป็นสื่อที่มีความพิเศษในการสื่อสารความรู้สึกและควมมีชีวิตชีวาซึ่งสื่ออื่นไม่สามารถทำได้ (โครงการสื่อชาวบ้าน, 2534 : 19) โดยทั่วไปละครอาจเป็นประโยชน์ในการพัฒนาทัศนคติและจิตใจของ บุคคลให้เข้าถึงความงาม ความละเอียดอ่อน ไม่แข็งกระด้าง เนื่องจากละครได้ประมวลความรู้ความเข้าใจ และประสบการณ์ทางอารมณ์ของบุคคลมาสื่อสารแก่ผู้ชม ก่อให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ๆ ขึ้น (จุฬารัตน์ มาเสถียรวงศ์, 2540 : 26) ละครจึงให้ความเข้าใจชีวิตและจิตใจของมนุษย์ การดูละครเป็นประสบการณ์ หนึ่ง ทำให้มองโลกได้กว้างขึ้น (อมรา ปรุทธิญาญบุรณ์, 2522 : 5 - 6)

การจัดให้เด็กได้ดูละครจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่เหมาะสมสร้างการเรียนรู้ให้แก่เด็ก ละครยังจะช่วย กระตุ้นให้เด็กเกิดจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ (เน็ล, 2539 : 75) ในกระบวนการจัดการศึกษาจึงมีผู้ นำละครไปใช้เป็นส่วนประกอบในการโน้มน้าวใจให้เยาวชนมีพฤติกรรมที่เหมาะสม ดังที่ มาริสา แสนกุลศิริศักดิ์ (2532 : (2) - (3)) ได้วิจัยผลของกลยุทธ์การใช้สื่อละครเรื่อง “ตาวีเศษตะลุยก เมืองมอมแมม” เพื่อโน้มน้าวใจเด็กอายุ 6-12 ปี โดยจัดการแสดงละครเรื่องดังกล่าวแล้วสังเกตปฏิกิริยา ตอบสนองและสัมภาษณ์ผู้ชมกลุ่มเป้าหมายในขอบเขตการวิจัย พบว่าข่าวสารของละครมีผลโน้มน้าวใจให้ เด็กเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมด้านรักษาความสะอาดได้ แต่เป็นข่าวสารในรูปการกระทำมากกว่า ข่าวสารที่เป็นคำพูด ส่วนผลการศึกษากลยุทธ์การแสดงบทบาทสมมุติพบว่าปฏิกิริยาสนองตอบของคำพูด

ให้ได้กพุดตามเป็นการสนองตอบแบบทันที(immediate feedback) ต่างจากปฏิกริยาสองตอบของคำถามแบบเลือกตอบหรือคำถามเปิดที่เป็นการสนองตอบแบบล่าช้า (delayed feedback)

มีหลายองค์กรนำละครมาใช้เป็นสื่อในการพัฒนาเด็กเช่นละครของคณะละครมายา และคณะละครมะขามป้อม ผู้วิจัยมีความสนใจในการจัดละครของคณะละครมะขามป้อมซึ่งได้จัดเป็นโครงการสื่อชาวบ้าน มีบทบาทในการให้การศึกษาและพัฒนาเด็กโดยใช้ละครเวทีที่ตระเวนแสดงไปในภูมิภาคต่างๆของประเทศเพื่อกระจายข่าวสาร ให้ความรู้ความบันเทิงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในท้องถิ่น (ภัทรพร อภิชิต, 2539 : 1) คณะละครมะขามป้อมนี้เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ดำเนินโครงการมาตั้งแต่ปี 2523 โดยทำโครงการพัฒนาทั่วไปทั้งในชนบทและกรุงเทพฯ ได้รับเงินสนับสนุนจากหลายองค์กร เช่น A.P.H.D. (Asian Partnership Human Development) องค์กรช่วยเหลือเด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) เป็นต้น (กอบกุล อิงคุทานนท์, ม.ป.ป. : 87) มีวัตถุประสงค์ผลิตสื่อละครเพื่อการรณรงค์แก้ไขปัญหาลังคม มุ่งเป็นสื่อกลางถ่ายทอดข่าวสารด้วยวิธีการละคร (โครงการสื่อชาวบ้าน, 2541 : 2) โดยเชื่อว่าเมื่อเยาวชนประทับใจในความงามก็จะเกิดความรู้สึกซาบซึ้งในเชิงศิลปะและอาจมีจิตใจที่ละเอียดอ่อนและมองปัญหาได้ลุ่มลึกขึ้น

คณะละครมะขามป้อมได้รับการยอมรับในฐานะองค์กรที่ผลิตสื่อและละครเพื่อการพัฒนาซึ่งได้รับรางวัลโล่เกียรติยศดีเด่นในการผลิตงานเพื่อเยาวชนประเภท “สื่อชาวบ้าน” ประจำปี พ.ศ. 2525 จากคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ

ในช่วงปี 2525 -2535 คณะละครมะขามป้อมได้ศึกษาเรียนรู้และพัฒนาวิธีการจัดแสดงพร้อมๆกับหาแนวทางที่จะนำละครมาใช้อย่างจริงจังมากขึ้น จะเห็นได้ว่าในปี 2529 ได้เข้าร่วมสัมมนาในงานศิลปะเพื่อประชาชนกับกลุ่ม Asian Council for People's Culture (ACPC) ในประเทศฟิลิปปินส์ และในปี 2530 คณะละครได้ร่วมแสดงละครในงานสัมมนา “Asian NGO Workshop on Development Volunteer Programmers and Volunteer Training” จัดโดยมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม จากนั้นได้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์และฝึกฝนทักษะ ในงาน “Culture at the Core of People's Action” ในปี 2532 และได้รับเชิญในปี 2533 ให้เข้าร่วมโครงการ “The Asian Trainers Training Workshop on Cultural Action” ณ ประเทศฟิลิปปินส์ ซึ่งมีผู้เข้าร่วม 11 ประเทศในเอเชียแปซิฟิก เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์เกี่ยวกับการทำงานวัฒนธรรมเพื่อประชาชนและ ในปีต่อมาก็ได้รับเชิญจากกลุ่มละคร “The Asian People's Theatre Festival Society” ให้นำละครของคณะเข้าร่วมเทศกาลละครฮ่องกง (จุฬารัตน์ มาเสถียรวงศ์, 2540 : 45)

หลังจากนั้นกลุ่มละครมะขามป้อมได้จัดการแสดงละครสำคัญๆทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ เช่น ในปี 2536 ได้จัดการแสดงเรื่อง *พินธุวานออย* เสนอประเด็นโสเภณีเด็กและปัญหาชาวนา

มีการจัดแสดงในประเทศไม่ต่ำกว่า 60 แห่ง 60 รอบ มีผู้ชมมากกว่า 30,000 คน และยังได้รับเชิญจากรัฐบาลเยอรมนี ให้ไปแสดงตามเมืองใหญ่ เช่นกรุงเบอร์ลิน จากรัฐบาลอังกฤษให้ไปแสดง ณ กรุงลอนดอน อย่างเป็นทางการที่ School of Oriental and African Studies (SOAS) แห่ง University of London และเข้าร่วมเทศกาลละครโลก “Edinburgh Theatre Festival” ณ ประเทศสกอตแลนด์ในปีเดียวกัน นับเป็นครั้งแรกที่ละครร่วมสมัยจากเมืองไทย ได้เข้าร่วมในเทศกาลนี้ (องอาจ พึ่งพานิช, 2537: 8) เรื่อง *จันทโครพ* จัดแสดงใน ปี พ.ศ. 2538 ถึง 94 รอบ ใน 17 จังหวัดมีผู้ชมมากกว่า 45,000 คน นับว่าเป็นการทำลายสถิติการแสดงละครเรื่องที่มีจำนวนรอบและมีคนดูมากที่สุดตลอดระยะเวลา 16 ปี (โครงการสื่อชาวบ้าน, 2539 : “คำนำ”) ปี พ.ศ. 2539 ได้จัดทำโครงการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมเยาวชน “AUSTRALIA - THAI ในสถานศึกษา” แสดงละครเรื่อง *มาลัยมงคล* เสนอประเด็นปัญหาสถานการณ์เยาวชน จริยธรรมทางเพศและเอดส์ ได้แสดงในประเทศไทยรวมทั้งสิ้น 80 รอบ และได้เข้าร่วมเทศกาล FRINHE FESTIVAL ณ ประเทศออสเตรเลีย แสดงในโรงเรียนมัธยมศึกษาและโรงละครในเมืองซิดนีย์ เมลเบิร์น แคนเบอร์รา (โครงการสื่อชาวบ้าน, 2539)

เนื่องจากผลงานของคณะละครมะขามป้อมมีความโดดเด่นและได้ตระเวนแสดงทั้งในประเทศและต่างประเทศ จุฬารัตน์ มาเสถียรวงศ์ (2540: 406) จึงได้ศึกษางานของคณะละครมะขามป้อมระหว่างปี 2538 - 2540 โดยมุ่งวิเคราะห์กระบวนการและผลของโครงการสื่อชาวบ้านเพื่อพัฒนามนุษย์และสังคมในภูมิภาคต่างๆ ผลการศึกษาชี้ว่าละครคณะนี้มุ่งให้ผู้ชมได้รับความบันเทิงและความรู้ ซึ่งสามารถนำไปพัฒนาชีวิตตนเองและสังคม ดังผลที่ผู้ชมในประเทศเฉลี่ยทุกภาคร้อยละ 94.64 เห็นว่าละครของคณะมะขามป้อมให้ข้อคิดที่หลากหลายในการเตือนสติบุคคลและเป็นประโยชน์ต่อการนำไปพัฒนาชีวิต ผู้ชมทุกภาคยังตระหนักถึงความสำคัญของละครและเห็นว่าละครเหมาะสมกับเยาวชน เนื่องจากให้ความรู้ที่กระตุ้นให้ผู้ชมเห็นความสำคัญของสิ่งที่เป็นปัญหาต่อวัยรุ่น

งานวิจัยข้างต้นนี้เน้นแต่ด้านการวิเคราะห์ผลการใช้วัฒนธรรมการละครเป็นฐานให้ความรู้กับผู้ชมเท่านั้น ยังมีได้วิเคราะห์ต่อบทละคร ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาบทละครของโครงการสื่อชาวบ้าน (คณะละครมะขามป้อม) นี้เพื่อที่จะเข้าใจความสัมพันธ์ของตัวบทละครกับผลของการสื่อสาร

2. ความสำคัญของบทละคร

ความสำคัญของบทละครในฐานะวรรณกรรมประเภทหนึ่ง เป็นเหตุผลให้กล่าวได้ว่า “แม้จะพิจารณาเฉพาะตัวบทละครและเนื้อหาในละคร โดยไม่คำนึงถึงการแสดงบนเวที บทละครก็ยังคง

เป็นวรรณกรรมที่ไม่ได้อยู่คุณค่าลงเลย” (เฉลิมศรี จันทสิงห์, 2524 : 2) เราสามารถนำบทละครมาอ่านเพื่อความบันเทิงดังเช่น เราได้อ่านบทละครพระราชนิพนธ์ อิเหนา รามเกียรติ์ มาแล้ว

ในการจัดและการดำเนินการแสดงละครทุกครั้งสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งคือบทละคร นักการละครบางคนเห็นว่า การจัดการแสดงจะประสบความสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับบทละครเป็นหัวใจสำคัญ (สุมนมาลย์ นิมนต์พันธ์, 2524 :103-104, อ้างถึงใน ปัทมาพร ชลชีพิษฐ์, 2535 : 14) กล่าวได้ว่า “บทละครเป็นแม่บทที่นักละครจะต้องยึดถือ” (เจตนา นาควัชระ, 2524 : 104) ทั้งนี้บทละครจะต้องสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น การค้นหาความหมายของการแสดงโดยสังเคราะห์จากความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ เป็นหน้าที่ที่ผู้วิจารณ์ต้องกระทำ ดังที่ รัศมี เผ่าเหลืองทอง (2524 : 111) กล่าวถึงการวิจารณ์ละครไว้ว่า

...เมื่อจะวิจารณ์งานละครเรื่องใดก็ตาม ควรให้ความสำคัญกับเนื้อหาสาระที่ปรากฏในงานเป็นประการแรกสุด โดยพยายามขุดค้นออกมาให้ได้ว่าคนเขียนบทละครและผู้กำกับการแสดงต้องการเสนออะไรแก่ผู้ชม... บางครั้งผู้ชมต้องค้นหาเอาจากความหมายระหว่างบรรทัดจากนัยที่แฝงไว้ในการแสดงออกที่ชัดเจนหรือคลุมเครือของตัวละคร...

ลักษณะพิเศษของบทละครที่ต่างจากวรรณกรรมประเภทอื่นก็คือ เขียนขึ้นเพื่อการแสดง ผู้กำกับการแสดงและผู้แสดงต้องตีความบทละครในขณะที่แสดง ทั้งนี้การสื่อความหมายของละครจะบรรลุผลได้เมื่อผู้กำกับการแสดงและผู้แสดงมีความสามารถในการตีความบทละคร จึงกล่าวได้ว่า

...“คนละคร” ต้องทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างผู้ประพันธ์กับผู้ชม เขาต้องสันตัดในเรื่องของวรรณคดีจึงจะตีบทแตก และในขณะที่เดียวกันเขาต้องเป็นนักแสดงที่เชี่ยวชาญพอจึงจะทำละครนั้นให้เป็นการแสดงบนเวทีที่ประทับใจคนดูได้ เขาต้องเป็นนักอักษรศาสตร์และนักแสดงควบคู่กันไป... (เจตนา นาควัชระ, 2524 : 105)

3. คณะละครมะขามป้อมและการสร้างบทละคร

คณะละครมะขามป้อมของโครงการสื่อชาวบ้าน ได้จัดสร้างบทละครขึ้น โดยให้คณะทำงานมีส่วนร่วมเขียนบทละคร เริ่มต้นด้วยการจำลองเหตุการณ์ สร้างฉาก สร้างโครงเรื่องสร้างภาพรวมของละครและเขียนบทละคร จนถึงบทที่ใช้แสดงในขั้นสุดท้าย

การจำลองเหตุการณ์ และสร้างฉาก เกิดขึ้นหลังจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเบื้องต้น แล้วนำข้อมูลมาพิจารณาร่วมกันพร้อม ๆ กับให้ผู้แสดงใช้ปฏิภาณไหวพริบในการแสดงสด ซึ่งเรียกว่า “improvisation” โดยให้อิสระแก่แต่ละบุคคลที่จะแสดงออกตามความสนใจในเนื้อหา การแสดงในระยะนี้ จะบันทึกเป็นวีดิทัศน์ เพื่อจะได้ฉายย่อย ๆ สำหรับนำมาปะติดปะต่อเป็นแนวคิด (concept) ในการผูกเรื่อง เพื่อที่จะนำไปสู่การพัฒนาเป็นโครงเรื่องหลัก ต่อจากนั้นก็เปิดโอกาสให้ ทุกคนเขียนโครงเรื่องตามแนวทางที่เห็นควร แล้วนำมาพิจารณาร่วมกัน ช่วยกันเรียงลำดับประเด็นของโครงสร้างที่สร้างขึ้นใหม่ และประเด็นโครงสร้างเรื่องอย่างหยาบๆ ของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะใช้ในบทละคร พิจารณาร่วมกันถึงวิธีการเชื่อมฉากต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างภาพรวมของละคร จัดการแสดงสดด้วยภาษา โดยมีผู้กำกับคอยทำหน้าที่เรียบเรียง เพื่อให้ได้โครงสร้างของละครที่ชัดเจนยิ่งขึ้น สำหรับนำไปเขียนบทละครขั้นสุดท้าย (จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์, 2540 : 97 - 101)

วิธีการสร้างบทละครของคณะละครมะขามป้อม โดยใช้การแสดงสดนี้ ต้องอาศัยความชำนาญในการจัดแสดงบ่อยครั้ง จึงสามารถพัฒนาการสร้างเรื่อง การสรรหาคำพูดที่เหมาะสมกับสถานการณ์และการพัฒนาตัวละครอย่างต่อเนื่องได้ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในคณะทำงาน ก็ทำให้คำพูดและการแสดงเป็นไปอย่างธรรมชาติและมีความรอบด้านในการนำเสนอแก่ผู้ชม (กลุ่มละครการศึกษากะจิตริต, 2541 : 50) อย่างไรก็ตามเมื่อผ่านขั้นตอนการแสดงสดในขั้นทดลองแล้ว คณะละครก็จะมีบทละครที่ใช้เป็นหลักในการแสดงอย่างลงตัว สิ่งที่น่าสนใจก็คือ การแสดงสดก่อนมาถึงการจัดทำบทละครขั้นสุดท้ายนี้ ได้แสดงถึงความเอาใจใส่ต่อการเลือกสรรคำพูดในบทละคร ผู้วิจัยจึงมุ่งที่จะศึกษาภาษาในดับบทละครของคณะละครนี้

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. การวิจารณ์ละครและบทละคร

ละครเป็นศิลปะการแสดงซึ่งต้องอาศัยตัวบท จึงเกิดคำถามว่า บทละครเป็นตัวบทสำหรับการอ่านหรือเป็นตัวบทสำหรับการแสดง นักวิชาการด้านวรรณคดีอย่าง เจือ สตะเวทิน (ม.ป.ป. : 164-165) เห็นว่าการวิเคราะห์บทละคร คือ การวิเคราะห์วรรณคดีประเภทหนึ่งแต่มีความแตกต่างจากการวิเคราะห์วรรณคดีประเภทอื่นๆ เช่น นวนิยายหรือเรื่องสั้น ตรงที่ศิลปะของละครต้องอาศัยบทสนทนาเดินเรื่องเป็นสำคัญ ผู้วิจารณ์จะต้องตีบทให้แตก ทุกะยะทุกตอนในบทสนทนา และจะต้องพิจารณาโครงเรื่อง ตัวละคร ฉาก ข้อคิด ผู้แต่งกับท่วงทำนองการเขียน ในฐานะส่วนประกอบที่สำคัญ ส่วน ม.ล. บุญเหลือ

เทพยสุวรรณ (2529 : 124-125) เห็นว่าบทละครเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่ง เพราะฉะนั้นเมื่อพิจารณาบทละครในฐานะวรรณกรรม ผู้วิจารณ์จะต้องพิจารณาเนื้อหาของบทละครในลักษณะเดียวกับวรรณกรรมประเภทนิยาย นวนิยายและเรื่องสั้น คือพิจารณาแนวคิด (theme) เนื้อเรื่อง ลักษณะนิสัยของตัวละคร ความคิดหรือปรัชญาและอารมณ์ของผู้แต่ง ส่วนที่ต่างจากวรรณกรรมประเภทอื่นคือต้องพิจารณาบทเจรจา

จะเห็นได้ว่าเมื่อบทละครเป็นตัวบทสำหรับการอ่าน ผู้วิจารณ์จะต้องตระหนักถึงลักษณะพิเศษขององค์ประกอบของบทละคร การอ่านบทละครจึงเป็นงานที่ต้องใช้ความคิดและจินตนาการ ต้องสวมบทบาทผู้กำกับการแสดง แต่การวิเคราะห์ “สาร” ที่ผู้ประพันธ์ส่งมาจำเป็นต้องพิจารณาภาษาซึ่งเป็นวัสดุเหมือนวรรณกรรมประเภทอื่น จึงจะเข้าใจความหมายของตัวบทได้

ในแนวคิดที่ว่าบทละคร เป็นตัวบทสำหรับการแสดง บทละครจะมีความหมายก็ต่อเมื่อได้ถูกนำมาทำให้มีชีวิตโดยผู้แสดง ผู้วิจารณ์จะต้องคำนึงถึงวัตถุประสงค์ของผู้แสดง การแสดงจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ต้องพิจารณา ดังที่ จิราพร ทองเชื้อ (2522 : 41-54) กล่าวถึงการวิจารณ์บทละครว่าผู้วิจารณ์ต้องทราบตั้งแต่วัตถุประสงค์ของละครว่าสำหรับเล่นไม่ใช่อ่าน สารสำคัญของบทละครต้องนำเสนอองค์ประกอบของละครซึ่งประกอบด้วย โครงเรื่อง ตัวละคร แก่นความคิดหรือแนวความคิด ถ้อยคำภาษา ดนตรี ความตระการตา ในส่วนแนวทางของการวิเคราะห์องค์ประกอบของบทละครที่คำนึงถึงการแสดงเด่นดวง พุ่มศิริ (2527 : 36-37) ได้กล่าวไว้ดังนี้

1.) โครงเรื่อง เป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของละคร เป็นกระบวนระบบของเรื่องซึ่งมีส่วนต่างๆ เข้ากันอย่างมีระเบียบผูกพันกันอย่างมีเหตุผล

2.) ลักษณะตัวละคร ซึ่งเห็นได้ 4 ทางคือ

2.1) ลักษณะตัวละครที่แสดงด้วยรูปร่าง

2.2) ลักษณะตัวละครที่แสดงด้วยคำพูด

2.3) ลักษณะตัวละครที่แสดงด้วยอาการ

2.4) ลักษณะตัวละครที่แสดงด้วยตัวละครอื่นพูด หรือการแสดงออก

3.) แนวคิด เป็นความสามารถทางปัญญา ที่แสดงออกมาทางการพูด หรือการแสดงออก

4.) บทสนทนา หมายถึง จำนวนภาษาของตัวละคร หรือบรรดาถ้อยคำทั้งหลาย ที่ตัวละครพูดออกมา

5.) องค์ประกอบอื่นๆ เช่น ดนตรี ทัศนภาพ

ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาภาษาเป็นสำคัญจึงจะใช้แนวทางของนักวิชาการทางวรรณคดี คือวิเคราะห์ตัวบทละครโดยถือว่า หน้าทีของนักวิจารณ์ คือการค้นหาความหมายไม่ว่าที่จะแสดงออกหรือซ่อนเร้นไว้ในละคร นักวิจารณ์ต้องมีความรู้องค์ประกอบของละครเป็นพื้นฐานและเข้าใจความสัมพันธ์ขององค์ประกอบเหล่านั้น ที่สำคัญต้องไม่ถือเอาความคุ้นเคยของตัวเองเป็นหลักยึดมั่น แต่ต้องพยายามทำความเข้าใจผู้สร้างละครให้มากที่สุด และไม่ว่าจะใช้แนวทางการวิจารณ์อย่างไรก็ควรระมัดระวังไม่มุ่งแสวงหาแต่คำตอบให้เข้ากับแนวการศึกษาจนละเลยการมองจากแง่มุมอื่น นอกจากนี้การพิจารณารูปแบบกับเนื้อหา อาจแยกออกจากกันเด็ดขาดไม่ได้ ในส่วนการพิจารณารูปแบบของบทละครนั้น ก็ควรเริ่มด้วยการพิจารณาโครงสร้างของบทละครซึ่งประกอบด้วย ก. การปูพื้นเรื่อง ข. การพัฒนาไปสู่ความขัดแย้ง ค. จุดสุดยอด ง. บทสรุปหรือการคลี่คลายของเรื่อง (รัศมี เผ่าเหลืองทอง, 2524 : 107-112)

ในส่วนบทสนทนาที่เป็นส่วนประกอบที่สำคัญ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2533 : 122) มีความเห็นว่าภาษาที่ใช้พูดในละครต้องใช้ภาษาพูดซึ่งไม่ใช่ภาษาพูดตามปกติที่เราพบได้ในชีวิตประจำวันเพราะภาษาพูดของละครต้องสื่ออะไรได้ลึกกว่าและละเอียดกว่าคนปกติ แต่ต้องไม่ให้จับได้ว่าต่างจากภาษาพูด รัศมี เผ่าเหลืองทอง (2524 : 113) ชี้ว่าภาษาที่ใช้พูดในละครมักจะมีการใช้ภาษาเขียนมากกว่าภาษาพูด การใช้คำไม่สอดคล้องกับสภาพของตัวละคร การพยายามบอกทุกสิ่งทุกอย่างในบทสนทนาโดยไม่เปิดโอกาสให้ผู้ชมค้นหาสิ่งที่ซ่อนเร้นในบทสนทนา หรือแม้แต่ใส่คำพูดซ้อนกับการกระทำ ทั้งที่การกระทำอย่างเดียวกันบอกเล่าให้คนดูเข้าใจดีสมบูรณ์อยู่แล้ว สิ่งเหล่านี้เป็นปัญหาที่มักพบบ่อยในบทสนทนา ผู้กำกับการแสดงและผู้เขียนบทต้องช่วยกันแก้ไขข้อบกพร่องดังกล่าว เพราะภาษาที่ใช้พูดในบทสนทนานั้นสามารถบ่งบอกเนื้อหาของละครได้หลายด้าน คือสามารถบอกภูมิหลัง บุคลิก อุปนิสัย อารมณ์ของตัวละคร และมีบทบาทบอกเล่าว่ามีอะไรเกิดขึ้นบ้าง ตลอดถึงเปิดเผยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครอีกด้วย

2. หน้าทีของภาษาในบทละคร

วรรณกรรมบทละครแตกต่างจากเรื่องสั้นและนวนิยายตรงที่มีบทสนทนาในการดำเนินเรื่อง กล่าวได้ว่า บทสนทนา (dialogue) เป็นภาคที่สำคัญที่สุดของเรื่อง เราจะรู้จักตัวละคร รู้เนื้อเรื่อง จากบทสนทนาทั้งสิ้น (กุหลาบ มลลิกะมาส, 2524 : 274) งานวิจัยของ ทศนัย นวลวิสัย (2535 : 559) วิเคราะห์ลักษณะวรรณกรรมบทละครสมัยใหม่ในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2510 - 2530 จำนวน 51 เรื่อง ผลการวิจัยลักษณะของบทสนทนาพบว่าบทสนทนาจะช่วยดำเนินเรื่องและแสดงแนวคิด กล่าวได้ว่าบทสนทนาในบทละครสามารถแสดงให้เห็นถึงทัศนะของผู้เขียนได้ คำพร สุนทรธรรมนิติ (2535 : 344-346) ได้ศึกษาเปรียบเทียบบทละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 6 กับบทละครของครูเทพที่แสดงทัศนะต่อ

คนจีน พบว่าการใช้ถ้อยคำภาษาในบทละครของผู้เขียนทั้งสองท่านสะท้อนทัศนคติที่มีต่อคนจีนแตกต่างกัน โดยบทละครพระราชานิพนธ์ในรัชกาลที่ 6 มีการใช้น้ำเสียงและท่าทีที่แสดงความรุนแรง มีการเลียดสีและเยาะหยันตัวละครที่เป็นคนจีนบ่งบอกทัศนคติในทางลบ ซึ่งสามารถวิเคราะห์เชื่อมโยงกับพระราโชบายชาตินิยมที่ทรงใช้ชลอความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในรัชสมัยของพระองค์ซึ่งยังเป็นราชาธิปไตยอย่างชัดเจน ส่วนบทละครของครูเทพ มีการใช้ถ้อยคำภาษาไปในแง่บวก มีการยกย่องพฤติกรรมและคุณสมบัติต่างๆของคนจีน แสดงความสำคัญของคุณค่าความเป็นคน บ่งบอกลักษณะมนุษยนิยมของครูเทพในฐานะนักการศึกษาได้ดี จะเห็นได้ว่าการใช้ภาษาในบทละครนอกจากสามารถช่วยดำเนินเรื่องและแนวคิดแล้ว ยังสามารถบ่งบอกทัศนคติ ฐานะและบทบาทในสังคมของผู้แต่งได้

บทสนทนาเป็น “สาร” (message) ที่จะส่งไปยังผู้ดูหรือผู้รับโดยใช้รหัสด้านภาษาของละครเป็นช่องทางในการสื่อสารดังที่ วัลยา วิวัฒน์ศร (2538 : 124-125 อ้างถึง Jakobson, 1966) ได้อธิบายว่าภาษาในบทละครเป็นองค์ประกอบสำคัญของการสื่อสารในละคร และจำแนกหน้าที่ภาษาในบทละครไว้ 6 ประการ คือ 1) หน้าที่ด้านอารมณ์หรือการแสดงบุคลิกลักษณะและอารมณ์ของตัวละครซึ่งเป็นผู้กล่าวบทสนทนา 2) หน้าที่ด้านภาษาในการตอบรับ วิเคราะห์ได้จากปฏิกิริยาตอบรับของตัวละครที่เป็นผู้รับสาร 3) หน้าที่ด้านการอ้างอิง หมายถึง การอ้างอิงกับบริบทของบทสนทนา 4) หน้าที่ด้านความงาม คือการสร้างความหมายโดยการใช้คำลักษณะพิเศษ 5) หน้าที่ด้านการตรวจสอบ ปรากฏในบทสนทนาโต้ตอบมุ่งการตรวจสอบปฏิกิริยาของผู้ชมหรือการตรวจสอบปฏิกิริยาของคู่สนทนาในบทละคร 6) หน้าที่ยืนยันความเข้าใจ ปรากฏในการพูดย้ำพูดถามความหมายของคำที่อีกฝ่ายใช้ เป็นการยืนยันว่าผู้พูดและผู้ฟังใช้รหัสภาษาเดียวกัน

คำอธิบายหน้าที่ภาษาดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่าอาจจะจัดเป็นหมวดหมู่ให้ชัดเจนขึ้นในงานวิจัยนี้คือ 1) หน้าที่ด้านอารมณ์และหน้าที่ด้านความงาม เป็นหน้าที่ที่สัมพันธ์กับลักษณะนิสัยของตัวละคร โครงเรื่องและแก่นเรื่อง 2) หน้าที่ตอบรับของตัวละคร หน้าที่ด้านการตรวจสอบและหน้าที่ด้านการยืนยันความเข้าใจ ก็เป็นหน้าที่ในการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครและตัวละครกับผู้ชม และ 3) หน้าที่ด้านการอ้างอิงก็จะเชื่อมโยงบทละครเข้ากับบริบทของเรื่องและโลกแห่งความเป็นจริง เนื่องจากภาษาเป็นวัสดุสำคัญของบทละครที่เชื่อมโยงกับลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของตัวละคร โครงเรื่อง แก่นเรื่อง และทัศนคติของผู้จัดการแสดง ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ภาษาในบทละครของโครงการสื่อชาวบ้าน (ละครมะขามป้อม) ในแง่หน้าที่ของภาษา ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจเนื้อหาอย่างชัดเจน

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาหน้าที่ของภาษาที่ใช้สื่อสารในบทละคร คณะละครมะขามป้อม ที่สัมพันธ์กับการสื่อความหมาย และคุณค่าของเนื้อหาของบทละคร

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

จะเข้าใจหน้าที่ของภาษาในบทละครที่ศึกษา ซึ่งเชื่อมโยงกับการสื่ออารมณ์ และการกระตุ้นความคิดตามจุดประสงค์ของละคร แสดงคุณค่าของบทละคร และเป็นแนวทางของการศึกษาหน้าที่ของภาษาในบทละครโดยทั่วไป

วิธีการศึกษา

1. ศึกษาความรู้ทางทฤษฎีเกี่ยวกับหน้าที่ของภาษาและความรู้เกี่ยวกับละครและบทละคร
2. สัมภาษณ์ผู้สร้างละคร และผู้แสดง
3. วิเคราะห์ตีความบทละคร โดยเชื่อมโยงกับหน้าที่ของภาษาในบทละครและอภิปรายผลการศึกษา

ขอบเขตการศึกษา

ศึกษาบทละคร ของโครงการสื่อชาวบ้าน (กลุ่มละครมะขามป้อม) ที่จัดพิมพ์สำหรับการแสดงโดยเลือกบทละครที่มีเนื้อหาแสดงปัญหาของบุคคลและสังคม โดยใช้แสดงเผยแพร่ออกสู่สาธารณชน ในปี 2536 - 2540 จำนวน 5 เรื่อง ดังต่อไปนี้ 1. พิษฐาน...เอย 2. เจ้าลอย 3. จันทโครพ ตอนโง๊ะ..before time! 4. มาลัยมงคล 5. หุ่นไต่กา